

Ur *Zenit* 3/74 (38)

Göran Therborn

Louis Althusser: Kunskapsteori och klasskamp

Följande artikel är en översättning av ett utdrag ur inledningskapitlet i Göran Therborns doktorsavhandling *Science, class and society. On the formation of sociology and historical materialism*. (Boken finns för närvarande bara i en disputationsupplaga, men planeras utkomma på New Left Books.) Avhandlingen behandlar samhällsvetenskapens framväxt och kontrasterar marxismen med den borgerliga samhällsvetenskapen. Det utdrag vi publicerar här presenterar och diskuterar det althusserianska synsättet på marxismen, samtidigt som det visar fram Therborns utgångspunkter. Vi räknar med att i ett kommande nummer också presentera ett annat avsnitt ur boken, nämligen det som berör den historiska materialismens framväxt, dess förhållande till proletariet, den radikala intelligentsian och den borgerliga revolutionen. □

Ingen teoretisk diskussion under 1970-talet om marxistiska bidrag till vetenskapen om samhället kan förbigå den franske filosofen Louis Althusserns arbeten.¹ De har förvisso inte rönt någon enhällig uppskattning från marxister och marxiserande skribenter, utan har tvärtom utgjort centrum för en orkanartad debatt. Icke desto mindre finns de där, och påverkar även de mest kritisk inställda.

Ett exempel kan illustrera detta: Bland alla skolor som gör anspråk på att utgå från det marxistiska arvet är sannolikt den s. k. Frankfurtskolan med Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Theodor Adorno och andra en av dem som står mest främmande för Althusserns marxism. Frankfurtskolans ståndpunkt utsätts för frontalangrepp av marxist-leninisten Althusser; teoretiskt gäller det både dess radikala hegelianism och radikala angrepp på vetenskapen och dess alltmer utbredda samarbete med den akademiska sociologin, och politiskt gäller det Marcuses halvt om halvt anarkistiska vänsterism och Horkheimers och Adornos med tiden hårdnackade anti-kommunistiska försvar av den västerländska civilisationen.² Ändå kan man märka återverkningarna av Althusserns teorier även i Frankfurt, t. ex. i ett försök av Adornos efterträdare Alfred Schmidt att i en bok komma till klarhet med Althusser, ett försök som dels innehåller flera medgivanden åt Althusserns kritik av historicismen och hans åtskiljande mellan den unge och den mogna Marx och dels rymmer elliptiska uttryck av ogillande beträffande Marx' relationer till Hegel och Ricardo.³

Sartre och Althusser — två vägar bort från den stalinska avvikelser

Althusserns första större arbete var en samling uppsatser, av vilka den första ursprungligen publicerades 1960. Det var samma år som Jean-Paul Sartres *omfångsrika Critique de la Raison*

¹ Så gott som alla Althusserns viktigare arbeten finns översatta till svenska på Cavefors och till engelska på New Left Books.

² Om Frankfurtskolan finns en omfattande och huvudsakligen sympatisk intellektuell biografi, Martin Jay, *Tre Dialectical Imagination* (London Heineman, 1973). Jag har själv försökt att kritisk analysera densamma under Horkheimer och dess senare utveckling under Habermas i *Häftena för Kritiska Studier* 5 och 6 1969 samt i *New Left Review* 63 och 67.

³ A. Schmidt, *Geschichte und Struktur* (München: Hauser, 1971). Boken har presenterats som första delen av ett arbete i två volymer, av vilka den andra ännu inte utkommit. Ett annat exempel är att Nicos Poulantzas, marxistisk samhällsvetare vars intellektuella skolning, väsentligen stammar från mitten av 60-talet, då han deltog i den informella 'Althusserkretsen' i Paris, våren 1973 erbjöds att efterträda Jürgen Habermans som professor i Frankfurt.

Dialectique utkom. Fastän det inte stod klart vid den tidpunkten var det ett inledningens år, början på en period och början till slutet på en annan. Sartres bok som skrevs under slutet av 50-talet speglar åren av försvar och desillusion inom marxismen och arbetarrörelsen, ödsligheten under 'personkultens' period — som blivit mer påtaglig sedan hotet från fascismen och de förhoppningsfulla åren efter kriget passerat — 20:e partikongressen och omvälvningarna i Östeuropa. Althussers uppsatser pekar däremot framåt mot marxismen-leninismens pånyttfödelse bland yngre generationer under senare hälften av 60-talet, och den växande betydelsen av den kinesiska revolutionen; Althusser var 1962 en av de första européer som i Mao Tsetung såg en betydande dialektiker (se "Motsättning och överbestämning" i *För Marx* *).

Sartres *Critique* är otvivelaktigt ett betydande intellektuellt arbete, och uttrycker på författarens personliga sätt en fast vänsterposition under en svår politisk konjunktur. Den är därför en utmärkt startpunkt när man vill klarlägga Althussers specifika position. Att jämföra de två är inte bara en tillfällig nyck. Det är uppenbart att *Critique de la Raison Dialectique* och *För Marx* skrevs som skilda svar på en erfarenhet som i flera avseenden var densamma. Althusser gör flera direkta hänvisningar till Sartre — visserligen alltid kritiska och som uttryck för en avvikande uppfattning, men inte utan personlig respekt — och många påpekanden och distinktioner som Althusser gör skall säkerligen läsas med Sartre som referens.

Den gemensamma bakgrunden, som upplevdes olika, var naturligtvis stalinismen inom den europeiska arbetarrörelsen i öst och väst; både i teori och politisk praktik. Det var en period av dogmatism då analyserna reducerades till 'enkla ceremonier' (Sartre) och 'personliga egenheter i bruket av berömda citat' (Althusser). Det var samtidigt en period av mekanisk reduktion, av teorin till politik, av politik och ideologi till ekonomi, av byggandet av ett helt nytt samhälle till nyckelordet ekonomisk utveckling. I visst avseende tycks t o m de båda filosoferna betrakta sin uppgift på ungefär samma sätt. För den organiserade kommunisten Althusser innebär en rigorös marxism inte bara återupprättandet av ett marxist-leninistiskt status quo ante före den stalinistiska avvikelserna. 'Dogmatismens slut ställer oss inför detta faktum: marxistiska filosofin (. . .) återstår fortfarande att konstruera, eftersom — som Lenin uttryckte det — endast grunden lagts' (*For Marx*, s. 30-31). För den organiserade existentialisten Sartre är marxismen inte en utdömd eller föråldrad och passerad lära: 'Långt ifrån att vara uttömd är marxismen fortfarande ung, nästan ännu i sin barndom; den har knappast börjat utvecklas och förblir därför vår tids filosofi' (Sartre, *The Question of Method* (London, 1963, s. 27). Marxismen har hittills utvecklat 'ledande principer och pekat på problem och uppgifter' men inte en etablerad kunskap: 'Vi måste finna metoden och konstituera vetenskapen' (Ibid., s. 35).

Också deras definitioner av förestående filosofiska uppgifter låter identiska. Althusser åberopar 'nödvändigheten (...) av en teori som definierar sig dialektiskt, inte bara som en vetenskap om historien (den historiska materialismen) utan samtidigt också som en filosofi (...) och således i stånd att redogöra för sig själv', att ta sig själv och sin vetenskaplighet som objekt (*For Marx*, s. 39). Denna marxistiska 'självredogörelse' är syftet med Althussers filosofiska arbete i *För Marx*, *Att läsa kapitalet* och, omformulerad, i *Lenin och filosofin* samt *Svar till John Lewis*. Vad handlar då Sartres *Critique* om? Dess 'kritik' skall förstås i kantiansk bemärkelse, som en bestämning av omfattningen av dess objekt, och inte som ett angrepp på detsamma. 'Dess syfte är helt enkelt att klarlägga och lägga grunden för det dialektiska förnuftet' (Sartre, *Critique de la Raison dialectique* (Paris: Gallimard, 1960, s. 134); och som den dialektiska erfarenheten själv är dialektisk måste detta innebära att visa hur det dialektiska förnuftet redogör för sig själv och sin egen begriplighet.

* På marxistarkivet: [För Marx](#)

Skillnaden är emellertid enorm. Althusser leder oss till kunskapsteoretiska och vetenskapliga problem, till historiska och sociala analyser, till frågor om samhällsstruktur och kausalitet, motsättning, tid, förändring och revolution. Sartre erbjuder oss däremot en filosofisk antropologi, 'de begripliga grundvalarna för en strukturell antropologi', 'grunden för en "Inledning till all framtida antropologi"' (Ibid., s. 156, 153). Syftet är uttalat metafysiskt: 'vårt mål är inte att återupprätta den verkliga historien om den mänskliga rasen, utan snarare att försöka klarlägga Historiens Sanning: (Ibid, s. 142). Många av Althusser's skarpaste formuleringar bör sannolikt läsas som avsedda att understryka skillnaden i tillvägagångssätt utifrån en utgångspunkt som i mångt och mycket var identisk. Gentemot de 'grundläggande' strävandena hos en filosofisk antropologi hävdar Althusser helt frankt att marxismen är en anti-humanism. Gentemot Sartres och andras försök att klarlägga Sanningen hos historien i en process av 'totaliseringar' som utgår från en individ och grundar sig på antagandet av 'den grundläggande identiteten hos ett enskilt liv och den mänskliga historien' hävdar Althusser, att historien är en process 'utan subjekt eller syfte' och att analysen står inför en 'komplex strukturerad helhet som alltid finns före analysen'. Det är gentemot formuleringar som 'marxismen är historien själv i dess medvetandegörande av sig själv' som Althusser säger att marxismen inte är en historicism och stryker under egenarten hos den vetenskapliga praktiken.⁴

Vad Althusser gör är först av allt att inta en vetenskaplig ståndpunkt i historiska och samhälleliga problem i en situation och en miljö, som till skillnad från de dominerande intellektuella traditionerna i Skandinavien och anglosaxiska länder, är starkt färgad av olika slags filosoferande om Människan, Historien, etc, etc. Detta är grunden för hans mest uppseendeväckande påståenden, t ex att antihumanismen är något positivt för marxismen. Givet detta, är det då inte möjligt att det finns icke-vetenskapliga diskussioner som är lika värdefulla eller än mer värdefulla än vetenskapliga sådana? Givetvis. Jag vill tillägga, att det inte är fråga om att förneka att Sartres verk har ett positivt värde; vi kan dessutom relatera den vetenskapliga och den filosofiskt-antropologiska sidan till de problem som ställdes av den situation i vilken de uppstod, framför allt till uppgifterna för den europeiska arbetarrörelsen och folken i de östeuropeiska länderna efter 1956.

För att framställa de existentiella och filosofiska humanisternas ståndpunkt så välvilligt som möjligt, skall jag börja med en historia som Sartre berättat, utan att ta hänsyn till om den är sann eller bara en grym anekdot. Omkring 1949, säger Sartre, kunde man på husvägarna i Warschawa se en mängd offentliga anslag som löd: 'Tuberkulos sänker produktionen'. Härav drar Sartre slutsatsen: 'Detta bortseende från människan, hennes uteslutande ur den marxistiska kunskapen gav upphov till återuppståndelsen av existentialismen utanför kunskapens historiska totalisering. Vetenskapen om människan är fastfusen i det omänskliga och den mänskliga verkligheten

⁴ Althusser, *Reading Capital*, s. 119 ff. Med 'historicism' avser Althusser den tanketradition som uppkom under senare delen av 1800-talet inom tysk och italiensk epistemologi och historiefilosofi, centrala bidrag lämnades av Dilthey, Rickert, Windelband och Croce. En av dess nyckelfrågor gällde historisk relativitet och dess betydelse för sanningen hos vetenskapliga begrepp och utsagor. Historicismen påverkade marxismen genom Gramscs, Korschs och Lukács' tidiga arbeten. Inom sociologin återfinns den hos Weber, Simmel och Mannheim. En kortfattad och lyrisk utläggning av historicism finns hos Mannheim, *Der Historismus, Archiv f. Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik*, 54: 1-66, 1924. Så gott som alla centrala uppfattningar som Mannheim presenterar har kritiserats av Althusser: historiens centrala subjekt och dess utveckling, den cirkulära, expressiva sociala helheten, den sanning som är utmärkande för en epok, vetenskapens ersättande av Weltanschauung, etc.

I samtida anglo-saxisk och skandinavisk tradition leder begreppet 'historicism' tanken till Karl Poppers angrepp på densamma i *The Poverty of Historicism* (London, Routledge Paperback, 1961). Popper ger en personlig definition av det traditionella begreppet för att ställa syftet med historisk förutsägelse mot sin egen uppfattning om en vetenskap för 'social teknik'. Varken Croce, Dilthey, Rickert eller Windelband nämns av Popper, som istället behandlar bl. a. Comte och J. S. Mill vilka snarare stod för vad de klassiska historicisterna angrep. Frågan om skillnader och likheter mellan Poppers och Althusser's kritik av historicismen får vi för tillfället lämna därhän.

försöker förstå sig själv utanför vetenskapen' (Sartre, *Question of Method*, s. 179). Det sista är ingen acceptabel lösning för Sartre; han vill ge den marxistiska vetenskapen en mänsklig grund: 'Från den dag då marxismen tagit den mänskliga dimensionen (d v s det existentiellistiska projektet) som grundval för antropologisk kunskap kommer existentiellismen att sakna existensberättigande. (Ibid., s. 181.) För att påskynda denna dags inträffande påbörjade Sartre sin filosofiska antropologi.

Vad kan då den filosofiska antropologin bidra till i skapandet av ett socialistiska samhälle i t ex Polen? Vad betyder uppfattningen om människans liv som en totalisering, skillnaden mellan grupper och serier, Historiens Sanning för det dagliga livet, för klasser, partiet och staten? Ingenting alls, tyvärr. Filosofin är en abstrakt vetenskap, och man kan inte heller säga att Althusserns arbeten direkt kan användas av t ex varvsarbetarna i Zcezcin och Gdansk. Han visar emellertid på deras problem, och hans arbete syftar till att klargöra metoderna för att analysera dem. 'Att gripa till etik, vilket är så djupt förankrat i varje humanistisk ideologi, kan helt enkelt innebära en skenbar åtgärd åt verkliga problem. Sedan de väl är *kända* ställs dessa problem i exakta termer; de är organisatoriska problem kring ekonomi, politik och individuella levnadsöden. För att de skall kunna ställas på ett riktigt sätt, och för att de verkligen skall kunna lösas, måste de kallas för sina verkliga namn, sina vetenskapliga namn.' (*For Marx*, s. 246.) (Noteras bör att Althusser explicit också talar om individuella problem.) Att den verkliga lösningen på problemen är avhängigt politiken och klasskampen, och inte av vetenskapliga bevis, behöver inte direkt påpekas för någon som i likhet med Althusser i 25 år varit medlem av arbetarrörelsen.

Vetenskap och filosofi: Fyra problem för Althusser

Vad är det viktigaste Althusser uppnått, och hur kan man förbinda den här studien av Marxistisk samhällsteori med hans arbeten? Althusserns grundläggande projekt är att söka bestämma den marxistiska filosofins specifika karaktär, en filosofi som redan finns i marxismens klassiska verk, men osystematiserat, icke teoretiserat och i huvudsak i praktiskt tillstånd. Detta filosofiska projekt är intimt förbundet med en belysning av marxismen som vetenskap. Denna dubbla läsning av Marx har tre grundläggande orsaker. Den ena är den allmänna förbindelsen mellan vetenskap och filosofi, en sammankoppling vars utmärkande drag Althusser har formulerat på två mycket olika sätt. (Vi återkommer senare till denna fråga.) En andra anledning är den tes — vilken bibehålls genom hans olika uppfattningar om filosofin och om hur den är förbunden med vetenskapen — som hävdar att det i Marx' karriär samtidigt sker en avgörande förändring både i hans historiesyn och i hans syn på filosofin. Denna samtidighet medförde risker för sammanblandning och för reduktion av vetenskapen till filosofi och vice versa, och ställde uppgiften att söka klargöra förbindelselänkarna mellan vetenskap och filosofi inom marxismen. För det tredje, om man argumenterar för marxismens specificitet i förhållande till Hegels och Feuerbachs filosofiska läror, från vilka Marx var tvungen att utgå, medför detta med nödvändighet att man också överväger Marx' krav på att ha ersatt den tyska ideologin med en vetenskap. Det är i avsikt att visa hur marxismen bröt med Hegels dialektik och Feuerbachs människofilosofi som Althusser börjar klargöra och precisera den marxistiska samhälleliga analysens centrala begrepp, som motsättning, social helhet (totalitet), ekonomisk bas och juridisk-politisk överbyggnad, produktivkrafter och produktionsförhållanden.

Givet sammanblandningen av vetenskap och filosofi, såväl i den allmänna vetenskapshistorien som i det marxistiska systemet, leder Althusserns filosofiska projekt honom till att göra fyra olika distinktioner: (1) Den marxistiska samhällsteorins (den historiska materialismens) specificitet som vetenskap, (2) Den historiska materialismens specificitet som en *vetenskap*, och inte bara som en etikett på en grupp praktiskt verksamma vetenskapsmän med gemensam bakgrund, d v s

problemet om relationen mellan den historiska materialismen och andra särskilda vetenskaper, (3) marxismens specificitet som *filosofi (dialektisk materialism) åtskild från vetenskap, politik och ideologi*, (4) *marxismens specificitet som en filosofi bland andra filosofier*.

Althusser har fr. a. ägnat sig åt (1) och (4), vilka vardera utgör huvudtemat i varsin av de två perioder, i vilka man hittills kan indela hans verk. Marxismens specifika karaktär som en vetenskap, dess 'epistemologiska brytning' med, eller brott mot, tidigare uppfattningar om historia och samhälle, är i fokus i *För Marx* och *Att läsa Kapitalet*. Marxismens åtskillnad från andra typer av filosofisk verksamhet är huvuduppgiften i *Lenin och filosofin* och *Svar till John Lewis*. Althusserns verk innehåller dock samtliga fyra punkter förenade i ett komplext nätverk av förbindelser. I detta sammanhang är det (1) och (2) som är av största relevans.

Marxismens specificitet som en vetenskap, gentemot Hegels historiefilosofi och Feuerbachs människofilosofi, är det viktigaste elementet i Althusserns berömda tes om brottet mellan den unge och den mogna Marx (utarbetat som huvudtema i *För Marx*). När Althusser trädde in i debatten gjorde han det mot strömmen i en tid då den unge Marx' filosofiska skrifter var mycket i ropet, t o m i Sovjetunionen, och då Marx i västvärlden tycktes uppslukas av alla slags märkliga filosofiska skolor — existentialism, katolsk teologi, protestantisk teologi, senbudhism, världslig moralism⁵ — och han medförde till sitt arbete två betydelsefulla intellektuella tillgångar.

Som utgivare och översättare av Feuerbach hade han, vid sidan av sin grundläggande marxistiska skolning, en förstahandskunskap om Marx' mest direkta filosofiska utgångspunkt. För det andra förde han till Marx-studiet med sig instrument från en välutvecklad fransk tradition inom epistemologi och vetenskapshistoria. Huvudpersonen i denna tradition är Gaston Bachelard, en vetenskapsfilosof, vars viktigaste verk kom på 1930 och 40-talen.⁶

Det var från Bachelard som Althusser lånade begreppet 'epistemologisk brytning', som syftar på förändringen från en förvetenskaplig till en vetenskaplig problematik.⁷ Bachelard var en militant antiempiricist, och hans begrepp om epistemologisk brytnings är förknippat med hans mycket mer utvecklade idé om 'epistemologiska hinder'. De epistemologiska hindren för produktion av vetenskaplig kunskap är för det första den ursprungliga eller omedelbara erfarenheten, och för det andra generaliseringar från den ursprungliga erfarenheten. Efter det han gett en lång framställning av bisarra idéer inom 16- och 1700-talets naturvetenskap', som rörde elektricitetens smak och metallernas sjukdomar och kön, sammanfattar Bachelard: 'Som jag ser det, måste epistemologin acceptera följande postulat: objektet kan ej anges som ett omedelbart 'anfallsområde' (objective), med andra ord är vägen mot objektet ej ett i början objektivt steg. Man måste därför acceptera att det finns en verklig brytning (brott) mellan perceptuell kunskap och vetenskaplig kunskap.' (Bachelard, *La formation de l'esprit scientifique* (5:e uppl. Paris: Vrin, 1967, s. 239).

Till denna tradition hör också logikern Jean Cavaillès, som avslutade en bok om logik, som bl a innehöll en kritik av Husserl, med att säga: 'Det är inte en medvetandets filosofi /de la

⁵ Se t. ex. J.-Y. Calvez, *La Pensée de Karl Marx* (Paris: Saul, 1956), E. Fromm, *Marx's Concept of Man* (New York: Frederick Ungar, 1961), E. Kamenka, *The Ethical Foundation of Marxism* (London: Routledge & Kegan Paul, 1962), E. Thier, *Das Menschenbild des jungen Marx* (Göttingen, 1957) samt, naturligtvis, Sartre.

⁶ En översikt över denna tradition kan man finna i Dominique Lecourts essäer om Bachelard, Canguilhem och Foucault i *Four une critique de l'épistémologie* (Paris: Maspéro; engelsk upplaga kommer på NLB). Lecourt har också skrivit en värdefull och något längre monografi om Bachelard, *L'épistémologie historique de Gaston Bachelard* (Paris: Vrin, 1969).

⁷ Althusser, *For Marx*, s. 32. För en definition av begreppet epistemologisk brytning och relaterade begrepp, se M. Pecheux-E. Balibar, 'Définitions', i M. Fichant-M. Pécheux, *Sur l'histoire des sciences* (Paris: Maspéro, 1969), s. 8-12.

conscience/, utan en filosofi om begreppet som skulle kunna ge en teori om vetenskapen.' (Cavaillès, *Sur la logique* (Paris:PUF, 1960), s. 7).⁸ Likaså har vetenskapshistorikern Georges Ganguilhem, känd för en anmärkningsvärd studie över reflexbegreppet och som representerar en starkt diskontinuitetisk uppfattning inom vetenskapshistorien, sagt t ex det följande: 'Att självbelåtet undersöka, hitta och förhårliga föregångare är det klaraste symptomet på dåraktighet inom epistemologisk kritisk verksamhet ... I all sammanhängande kunskap är varje begrepp relaterat till alla andra. Aristarchos från Samos är inte en föregångare till Kopernikus genom att han lade fram en heliocentrisk teori, även om Kopernikus refererar till honom som en auktoritet.' (Ganguilhem, *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences* (Paris:Vrin, 1968), s. 21.) Althusser refererar också till verk av en annan stor vetenskapshistoriker, Alexander Koyré, som skrivit Galileos biografi, samt till samtida verk av Michel Foucault om olika framställningars 'arkeologi'.

Althusser's briljanta applicering av dessa epistemologiska verktyg på Marx — inklusive en inträngande läsning av Marx' och Engels egna diskussioner om vetenskap — är hans viktigaste och solidaste prestation hittills. Det är också ungefär så som Althusser själv ser sitt verk: 'Om man bad mig om en kort sammanfattning av den grundläggande Tes som jag försöker försvara i mina filosofiska essäer, skulle jag svara: Marx grundlade en ny vetenskap: Historievetenskapen.'⁹

Althusser har visat marxismens brytning med tidigare filosofier om människan och historien. Han har pekat på de allvarliga teoretiska följderna av all tvetydighet vad gäller skiljelinjen mellan marxismen och den bakgrund från vilken den uppstod — en tvetydighet och tvekan som med nödvändighet fanns hos de första två som gick över denna linje dvs Marx och Engels). Han har påbörjat ett arbete av rigorös analys och klargörande av det marxistiska begreppssystemet. På detta sätt har Althusser, som jag ser det, lagt en oerhört viktig grund såväl för analysen av marxismen som för dess användning som en vetenskaplig samhällsteori.

Althusser's stora bedrift ligger i att han klart påvisat att det i feuerbachiansk humanism och liberal politisk ekonomi finns en gemensam antropologisk problematik, varav den ena brer ut sig om människan och hans alienation och den andra om människan och hans 'böjelse för att göra affärer, schackra och bedriva handel' (Adam Smith). Marx, å andra sidan, utvecklade sin teori varken från människans 'species essence' eller från människan och hans behov och intressen (definierade hur?), utan öppnade i stället upp variationerna i mänsklig historia och samhälle för systematisk empirisk undersökning med hjälp av begrepp som produktivkrafter och produktionsförhållanden. Härvid visar Althusser också, utan att själv explicit säga det, på Marx avgörande brytning med utilitarianism och överhuvudtaget med alla 'handlingsteorier', av Max Webers eller Talcott Parsons typ.

Vad Althusser har gjort är, i en strikt bemärkelse, att han har visat att Marx utvecklade ett nytt begreppssystem som var fundamentalt skiljt från hans föregångares. Men hur kan vi veta att det som uppstod ur denna brytning var vetenskap? Althusser ger oss inga filosofiska garantier för dess vetenskaplighet. Vetenskapsfilosofins dömande auktoritet i dylika frågor är på det hela taget mycket svag och begränsad. Denna slutsats tycks vara väl underbyggd även i ett annat filosofiskt sammanhang, i den anglosaxiska vetenskapsfilosofins nuvarande situation, efter det att Karl

⁸ Efter vad jag känner till använde Bachelard inte det sammansatta begreppet 'epistemologisk brytning (coupure)' och begreppet 'epistemologiskt brott' bara en gång. Jmf Lacourt (1969) op cit. s. 109-111, som är ett index av Bachelards nyckelbegrepp.

⁹ L. Althusser, 'The Conditions of Marx 'Scientific Discovery'', *Theoretical Practice* 7/8 (1973), s. 4. Althusser fortsätter: 'Jag borde tillägga: denna vetenskapliga upptäckt är en teoretisk och politisk händelse utan tidigare motstycke i mänsklig historia. Och för att vara mer precis: denna händelse är irreversibel.'

Poppers ambitiösa anspråk smulats sönder av de kombinerade och konflikterande bidragen från Thomas Kuhn, Paul Feyerabend, Imre Lakatos och andra.¹⁰ Vi kan emellertid finna två slags antydanden hos Althusser om att den historiska materialismen är en vetenskap, eller kanske mer adekvat, ett vetenskapligt försök vars fruktbarhet och framgång inte är en filosofisk utan en samhällsvetenskaplig fråga. Den ena är en direkt del av tesen om brytningen. Genom att bryta med hegeliansk och feuerbachiansk filosofi förnekar marxismen, enligt Althusser, alla krav på att kunna ge historiens 'sanning', på att avslöja historiens 'ändamål'. Brytningstesen — brytningen med historicismen — innefattar också tanken att den historiska materialismen är en speciell intellektuell aktivitet, som inte är proletärt klassmedvetande eller en speciell historisk epoks direkta uttryck.

Det andra antydandet rör vad Althusser menar med vetenskap i sin allmänna epistemologiska diskussion. Här skulle vi kunna se efter om Althusser har något mycket speciellt i åtanke när han påstår att den historiska materialismen är en vetenskap. Om inte, så finns där i varje fall en bas för diskussion; såvida någon protesterar mot hans påstående. Althusserns verk lämnar visserligen många frågor obesvarade, men som en vetenskapsfilosofi har det inte en alldeles egen uppfattning om vetenskap. Vad som ger den dess specifika krydda är dess genomgående polemik mot empiricistiska synsätt på vetenskapen. Men de senare har också blivit grundligt misskrediterade, om än med andra vapen med annorlunda räckvidd, i senare anglosaxisk diskussion.

I korta, grova drag kan den althusserianska vetenskapssynen summeras i fem punkter. (1) Det existerar en yttre värld oberoende av människors uppfattningar vilken vetenskapen strävar att nå kunskap om. (Det materialistiska postulatet.) (2) Det som vetenskapen studerar är inte direkt den givna yttre verkligheten som den ter sig för vardagliga sinnesförmågelser, utan ett teoretiskt definierat objekt, med vars hjälp den strävar efter att förstå den verkliga världen. (Den antiempiristiska tesen.) Dessa begreppsliga objekt bearbetas och omvandlas oupphörligt i den vetenskapliga kunskapsproduktionen. (3) Uppkomsten av en ny vetenskap betyder då framför allt upptäckten-produktionen av ett nytt begreppssystem, som definierar ett objekt för systematisk undersökning. Detta medför en brytning med tidigare begreppsbyggnader. (Diskontinuitetstesen i vetenskapshistorien.) Utan ett sådant definierat objekt ingen vetenskaplig kunskap. Men det finns 'tekniska praktiker' som kan producera olika sorters teknologiskt 'knowhow', inklusive socialpsykologiskt, administrativt och politiskt.¹¹

(4) En grundläggande skillnad mellan vetenskap och ideologi är att den förra är ett öppet system av frågor till sitt objekt, på vilka svaren inte är avgjorda på förhand. Ideologin å andra sidan karakteriseras av att ställa problem vilkas lösningar är givna i förväg, producerade utanför den kognitiva processen. Ideologiska frågor utgör en spegel där det ideologiska subjektet känner igen sina egna ideologiska lösningar. (Denna empiriska tes är det som hos Althusser motsvarar de anglosaxiska vetenskapsfilosofernas testbarhets- eller falsifierbarhetskriterier. Gemensamt med de senare måste de sägas ha svag särskiljande förmåga.) (5) Det kan inte ges något yttre bevis för sanningen i en vetenskap. Verifieringen av vetenskapliga påståenden utgör själv en del av den

¹⁰ Karl Poppers vetenskapssyn framställs främst i *The Logic of Scientific Discovery* (London: Hutchinson, 1959. Första uppl. på tyska, 1943.) Debatten den sista tiden inom anglosaxisk vetenskapsfilosofi startade med Thomas Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University Press, 1962). En översikt över debatten kan man få i L. Lakatos och A. Musgrave (utg.) *Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge University Press, 1970), där de olika bidragen ger fylliga referenser. På svenska finns en nyligen utgiven, mycket värdefull avhandling om ämnet, Ingvar Johansson, *Kritik av den popperianska metodologin* (Göteborg: Institutionen för teoretisk filosofi, stencil 1973.)

¹¹ Detta innebär att naturvetenskapen inte studerar naturen som den framträder för lekmannen för teoretisk filosofi, stencil 1973.) mekanikens och relativitetsteorins. (???)

vetenskapliga praktiken. (Den antipragmatiska tesen.)¹² ¹³

Ingen särskild vetenskapsuppfattning tycks vara inblandad. Som allmän ståndpunkt är den förvisso obestämd, men man bör komma ihåg att vi här är intresserade av just en allmän skiss för att få en uppfattning om vad Althusser talar om, när han talar om vetenskap. I det här sammanhanget bryr vi oss inte om hur pass djupodlande och subtil han är som epistemolog.

Men om tesen om brottet i Marx' utveckling och dess implikationer är Althusserns mest gedigna insats, hur kan man då förklara den upphetsande polemik som den har gett upphov till? Det tycks i huvudsak finnas tre orsaker till reaktionen. En är uppenbart politisk och ideologisk. Att säga rent ut att marxismen som vetenskaplig teori inte är en humanism är verkligen att gå stick i stäv mot en gammal och väl inarbetad europeisk tradition som går tillbaka till feodalismens upplösning och den borgerliga epokens början. Att höra talas om antihumanism har för en sekulariserad borgerlig ideologisk miljö inte ens den frestande underton av otillåten lust som syndabekännelsen har i en religiös församling. Althusser var avsiktligt provocerande, och kanske lyckades han bara alltför väl.

En annan och mindre orsak, vilken på det hela taget är underordnad den första men vilken förmodligen spelar en viss självständig roll, är intellektuell. I Althusserns resonemang är begreppet *problematik* avgörande. Man finner det hos Bachelard, fastän Althusser har hänvisat till en annan källa. (Till Jacques Martin, *For Marx*, s. 32, 62 ff. Ang. Bachelard se Lecourt, *L'épistémologie historique* . . . op. cit. s. 84.) På sätt och vis motsvarar detta begrepp Thomas Kuhns nu modebetonade paradigmbegrepp. Båda är begrepp för att tänka diskontinuerliga enheter i vetenskapshistorien. Men de är inte synonyma. Paradigm har en sociologisk referens och refererar till 'the disciplinary matrix', till det som är gemensamt för en viss vetenskaplig krets vid en viss tidpunkt. Problemet är ett begrepp för analysen av en diskurs. Det refererar till den specifika enheten hos ett teoretiskt komplex, vetenskapligt eller inte, och är ett medel att begreppslikt åskådliggöra avgränsningen av 'alla möjliga tankar' i ett sådant komplex. Detta innebär att problematiken i en given tanke är en kunskap som måste produceras genom analys och som inte kan samlas in enbart genom betraktande. Problematik är ett begrepp i en antiempiristisk studie av diskurser. Althusserns tes om brottet hos Marx refererar till problematiken eller frågesystemet i Marx' verk. Tesen antyder inte nödvändigtvis, vilket kritiker ibland slutit sig till, att ett sådant ord som alienation inte kunde ses på sidorna i Marx' mogna verk.¹⁴

Men det fanns också ett teoretiskt skäl, en viktig teoretisk brist i Althusserns första ståndpunkt. Må så vara att marxismen inte var en filosofisk antropologi och hade frigjort sig som vetenskap, men hur var den som vetenskap relaterad till den övriga världen? Det var en brännande fråga för många människor under 1960-talet, studenter, intellektuella och vetenskapsmän, och Althusser hade först mycket lite att säga om det. På grund av hans tystnad i denna andra fråga tolkades ofta hans svar på den första frågan 'vad är marxistisk teori?' att marxismen var en vetenskap, som ett

¹² Att det är vetenskapsmännen själva som avgör vad som är observerbart och mätbart i en teori, tycks vara en väletablerad åsikt i den popperianska och post-popperianska traditionen. Jfr. Johansson op. cit. s. 53 (som refererar till Popper och Agassi och hävdar att denna åsikt inte berörs av kritiken mot den popperianska metodologin). Althusser är ingen metodolog, och har själv inte gett något bidrag till det här problemkomplexet.

¹³ Althusserns uppfattning om vetenskap utvecklas framför allt i *Att läsa Kapitalet*.

¹⁴ Althusser har klargjort den här distinktionen och medgivit förekomsten av termer av hegelianskt och feuerbachianskt ursprung i Marx' senare verk, *Lenin and Philosophy and Other Essays* (London: New Left Books, 1971), s. 90. Han har även i den här tankegången kommit att anse att termen alienation kanske kan göra en viss 'provisorisk nytta' i den nya marxistiska diskursen, i vilken den är underordnad begreppen utsugning och mervärde, och hjälper till att undvika en rent betraktande uppfattning av de senare, *Réponse a John Lawis* (Paris: Maspero, 1973), s. 58 n.

svar på den andra frågan och som ett vetenskapligt hävdande av att vetenskapen i sin *epistemologiska* brytning med ideologin även var socialt självtillräcklig.

I Althusserns egen diskurs gällde dessa problem, vilka i andra diskussioner var utformade i termer av vetenskap och värderingar, filosofins ställning. Skiljemuren till en positivistisk deformation av marxismen tänktes av Althusser bestå i existensen av den marxistiska filosofin, som en disciplin skild från den historiska materialismen. Det var via denna filosofi — i stället för via en sociologins sociologi — som marxismen skulle göra reda för sig själv.

För den här uppgiften var Bachelardtraditionen helt otillräcklig.¹⁵ Inte huvudsakligen därför att den hade utvecklats som en utläggning av naturvetenskap, utan därför att hos Bachelard den epistemologiska brytningen faktiskt ytterst baserar sig på en specifik och självtillräcklig vetenskapskultur, en '*cit  des savants*' (vetenskapssamfund). Detta antagande var precis det som mer och mer ifrågasattes under 1960-talet, och det inte bara inom samhällsvetenskaperna. Som marxist med militant politisk tillhörighet lekte Althusser helt visst inte med någon idé om vetenskapen såsom tryggt förankrad hos en krets vetenskapsmän, inte ens en som inkluderade filosofer. Men genom att till stor del använda sig av Bachelardtraditionen i sin definition av marxistisk filosofi som en epistemologisk disciplin, 'teorin om den teoretiska praktiken', var han tvingad till tystnad.

Från 1967 och framåt började Althusser revidera sitt filosofibegrepp, som nu finns utvecklat främst i *Lenin och filosofin* och *Svar till John Lewis*. Den nya ståndpunkten summeras så här: 'Filosofin  r i sista instans klasskamp i teorin.' Med andra ord, filosofiska ståndpunkter  r klasst ndpunkter uttryckta i teoretisk form, och det  r som sådan som filosofin har betydelse för vetenskapens uppkomst och utveckling. Klasst ndpunkter skiljer sig från värderingar genom att vara varken individuella eller  versocialt kulturella, utan relaterade till bestämda samh llega krafter, dvs klasser, och dechifferbara endast genom en analys av det givna samhället och dess motsättningar.

Den marxistiska filosofin representerar alltså en proletär klasståndpunkt. I nya formuleringar av Marx' brytning med sitt förflutna betonar Althusser att Marx' politiska utveckling och hans förhållande till arbetarklassen var det avgörande elementet. Hans politiska förändring fick honom att överge de tyska ideologernas idealistiska filosofi och inta en materialistisk revolutionär filosofisk ståndpunkt, varifrån hans nya vetenskapliga arbete kunde börja. 'Utan politiken skulle inte någonting ha hänt; men utan filosofin skulle inte politiken ha funnit sitt teoretiska uttryck, som  r oundgängligt f r den vetenskapliga kunskapen om dess objekt. "The Conditions of Marx's Scientific Discovery', *Theoretical Practice* nr 7/8 (1973), s. 10.) Till kritiker som hävdar: 'Vad althusserianerna aldrig på ett tillfredsställande sätt tar hänsyn till  r vad som fick Marx att byta ut ideologin mot vetenskapen',  r alltså Althusserns principiella svar att det inte var idén om människans alienation utan arbetarklassens kamp.

Med betoningen på politik och klasskamp behöver marxismen inte längre en marxistisk epistemologi för att göra reda för sig, utan främst en historisk materialism om den historiska materialismen. Den direkta motsvarigheten till det sociologiska arbetet av Friedrich, Gouldner m. fl.  r uppenbar.

¹⁵ Den här traditionens mycket starka inflytande på Althusserns ursprungliga uppfattning av sitt filosofiska projekt framgår av hans prestation av 'Th orie'-serien där hans egna verk utg r huvudparten. På baksidan av f rstaupplagorna av *Pour Marx* och *Lire le Capital* står det: "'Th orie"-serien strävar efter att noggrant beakta det möte som faktiskt sker inför våra ögon mellan å ena sidan det begreppsliga utarbetandet av de filosofiska principerna som finns inneslutna i Marx' upptäckt och å andra sidan vissa verk inom områdena kunskapsteori, ideologi-historia och vetenskapshistoria inom vetenskaplig forskning.'

Det återstår ännu några problem i det althusserianska filosofiuppfattningen. I den första uppfattningen, som en teori om teoretisk praktik, var det rätt klart vad filosofi var och vad marxism var som filosofi, men rätt oklart vad en specifikt marxistisk filosofi var. I den andra uppfattningen framgår det specifika i marxismen till skillnad från andra filosofier med dess klasståndpunkt. Men vad är denna *teori* i vilken marxismen representerar en klasståndpunkt? Den här frågans relevans erkänns klart av Althusser själv: 'Marxismen ... bekräftar politikens företrädare framför filosofin.... Men filosofin är ändå inte "politikens tjänare", liksom tidigare filosofin var "teologins tjänare": på grund av sin ställning *i teorin* och sin "relativa självständighet". (*Réponse a John Lewis* (Paris:Maspero, 1973), s. 41-43 u.)' Althusser avslutar den not vi har citerat genom att säga att han bara uttalar den allmänna principen om filosofisk intervention, som skulle kräva ett långt rättfärdigande.¹⁶ Säkerligen.

Fastän hans avsikt är att fastställa den marxistiska filosofin, har Althusserns arbete hittills gjort sin främsta insats i utvecklandet av historie- och samhällsvetenskapen (historisk materialism). Det har varit en filosofisk tillämpning av största betydelse.

Här skall vi lämna de svåra frågorna om filosofin och återgå till det andra problemet som urskilts ovan, att specificera marxismen som en vetenskap. Med det partiella undantaget av dess förhållande till psykoanalysen, finns hos Althusser mycket lite om det specifika hos marxismen i förhållande till andra vetenskapliga strävanden.

Psykoanalysen är betydelsefull för Althusser. Det centrala begreppet de samhälleliga motsättningarnas överbestämning är lånat från psykoanalysen, och betecknar att en given samhällelig motsättning, t. ex. mellan arbete och kapital, liksom ett neurotiskt symptom eller en dröm, är manifestationen av en komplicerad struktur av element med ojämn betydelse (olika ekonomiska, politiska och ideologiska element eller, respektive olika erfarenheter i analysandens biografi). Den 'symptomala läsningen' av Marx i *Att läsa Kapitalet* är uppenbarligen mycket inspirerad av Freud. Ur strukturen av uttalanden och förbiseenden i *Kapitalet* försöker Althusser medvetandegöra Marx' omedvetna diskurs. (Althusser visar också att Marx läste Smith på liknande sätt.) I en kort text just om psykoanalyser har Althusser argumenterat för ett erkännande av dess vetenskaplighet, liksom för tesen att 'ingen teori om psykoanalys kan produceras utan att den baseras på historisk materialism (på vilken teorin om bildandet av en familjeideologi i sista instans beror).' (Althusser, 'Freud and Lacan', i *Lenin and Philosophy and Other Essays*. Citatet op. cit. s. 178.)

Bachelards epistemologiska tradition och psykoanalysen — Bachelard var f. ö. själv mycket intresserad av psykoanalys fast med en mycket annorlunda inriktning än Althusser — har varit de huvudsakliga icke-marxistiska inspirations- och formeringskällorna för Althusserns verk. Detta undanskymts ofta genom att man sätter på Althusser den moderna 'strukturellist'etiketten. Den enda text i det althusserianska bygget som har ett slags strukturalistisk vinkling är Etienne Balibars briljanta framställning i *Att läsa Kapitalet* om 'Den historiska materialismens grundläggande begrepp', med dess starka betoning på produktionssätt såsom på olika sätt uppbyggda av kombinationer av enkla element.¹⁷

Det tycks finnas två huvudorsaker till det relativt ringa intresset för det specifika hos marxismen som en vetenskap. Den mest uppenbara är att Althusser främst har koncentrerat sig på

¹⁶ För ett försök att utarbeta Althusserns anmärkningar se P. Raymond, *Le passage au matérielisme* (Paris: Maspero, 1973).

¹⁷ I sitt förord till den italienska (och andra franska) upplagan av *Att läsa Kapitalet* utfärdar Althusser en varning för tvetydighet beträffande strukturalistisk terminologi. Balibar har senare presenterat en långtgående 'självkritik', *Theoretical Practice* nr 7/8 (1973).

marxismens framväxt som teori, dess självbefrielse från sin filosofiska förhistoria, vilken fortfarande långt efteråt hemsöker den. För det andra finns det en stark antydning att det på historiens och samhällets område faktiskt har gjorts mycket lite eller ingenting vetenskapligt alls utanför det marxistiska fältet. Grundad på en antropologisk problematik har nationalekonomin inget existensberättigande. Visst finns det sociologiska och ekonomiska discipliner, men de är inte enade kring ett eget utarbetat objekt. I stället är de 'bioprodukter' av olika tekniska verksamheter.

För icke-marxistiska utövare av vad de själva anser vara samhällsvetenskap är detta naturligtvis upprörande teser. Denna naturliga reaktion skulle kunna lämnas därhän. Det är också mycket äventyrliga hävdanden, inte minst på grund av både den marxistiska samhällsteorins och epistemologins tidiga och primitiva stadium, något som Althusser helt visst är medveten om. Men viktigare är att — antingen det är rätt eller fel — dessa teser inte står på samma teoretiska nivå som de althusserianska teserna om marxismens karaktär i sig själv.

Eftersom Althusser utläggning av Marx, inklusive hans förhållande till klassisk national-ekonomi, är systematisk och noggrann, kan vi direkt lokalisera den svaga punkten. Althusser accepterar inte att Marx tillskriver den klassiska nationalekonomin vetenskaplighet på grund av den ideologiska antropologi som ligger under systematiken i deras diskurs. Här inställer sig frågan om hur man skall skilja mellan ideologi och gammal vetenskap, en fråga som emellertid inte skall uppehålla oss här. Svagheten i Althusser argument är framför allt att han sätter en noggrann, symptomal läsning av Marx i motsats till en omedelbar läsning av liberal ekonomi. Bortsett från Marx' egna kommentarer till de klassiska ekonomerna, grundar Althusser sig faktiskt enbart på den definition av ekonomi som ges i *Philosophical Dictionary* av A. Lalande. (Utan att använda den hänvisar Althusser också till en analytisk uppsats av Maurice Godelier, 'Objet et méthodes de l'anthropologie économique' (ibid.).) Om man antar att Lalandes definition inte är grovt förvrängd — ett antagande som verkar befogat — är detta sätt att argumentera inte illegitimt i förhållande till Althusser mest omedelbara intresse, som är att visa att det hos Marx finns en avgörande förändring av objektet för ekonomisk analys, jämfört med en vedertagen ekonomisk tradition. Men det är illegitimt enligt Althusser egna termer, för en bedömning av de vetenskapliga anspråken hos denna ekonomi. Det ger därför ingen säker grund för att analysera det specifika hos marxismen i förhållande till en annan, möjligen — men inte nödvändigtvis — vetenskaplig analys av samhällsliga företeelser.

Det behöver kanske understrykas att den ovannämnda väl snabba behandlingen av icke-marxistiska samhällsstudier inte bör tolkas som utslag av en snävt sekteristisk inriktning från Althusser sida. Althusser har gjort en lysande framställning om hur Montesquieu omskapade den politiska diskussionens problematik, och öppnade vägen för ett vetenskapligt studium av samhället. Boken, som första gången publicerades 1959, föregår Althusser analys av Marx, och den har hittills inte systematiskt införlivats av sin författare i det althusserianska arbetet från 1960- och 1970-talen. Men den har tryckts om flera gånger med författarens tillstånd, och Althusser gör i huvudsak samma typ av analys av Montesquieu som senare av Marx. (Althusser, *Montesquieu. Le politique et l'histoire* (Paris: PUF, 1959) Den ingår i den engelska samlingen av althusserianska uppsatser *Politics and History* (London: New Left Books, 1972).

De många specifikt filosofiska frågor som reses av Louis Althusser verk ligger utanför ramen för den här framställningen. Men den har samband med två av huvudproblemen hos Althusser, formeringen av den historiska materialismen som en vetenskap och dess förhållande till andra vetenskapliga discipliner. Althusser filosofiska projekt om en marxism som gör reda för sig själv har gjort det nödvändigt med en historisk materialism om den historiska materialismen, eller med

andra ord en samhällsvetenskaplig undersökning av samhällsvetenskapens utveckling. Redan strängheten i Althusser's analys av det vetenskapligt specifika hos marxismen har avslöjat det ännu inte angripna problemet med det senares förhållande till andra möjligtvis vetenskapliga utläggningar om samhället. Det föreliggande arbetet är ett försök att bidra till dessa båda uppgifter.